

УДК 373.3.016:821.161.2

Ткачук Г. П.

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ КРІЗЬ МЕТОДИЧНУ СПАДЩИНУ НІЛИ ВОЛОШИНОЇ

У статті здійснено аналіз методичної спадщини Н.Й.Волошиної у процесі формування читачьких компетентностей в учнів початкових класів.

Ключові слова: *безперервна літературна освіта, читачькі компетентності і компетенції, технології співробітництва.*

Актуальним завданням сучасної школи є реалізація компетентнісного підходу в процесі навчальної діяльності. Формування ключових і предметних компетентностей здійснюється шляхом виявлення можливостей конкретного предмета.

Сьогодні діючі Державні стандарти, нові навчальні програми з розділу «Літературне читання» націлюють засвоювати літературу як вид мистецтва слова, наближаючи методику сприйняття художнього твору молодшими школярами до методики літературного читання у середній ланці школи. Така наступність і перспективність забезпечує єдину безперервну систему літературної освіти і націлює на формування ключових і предметних компетентностей.

Ніла Йосипівна залишила багату методичну спадщину, варту ретельного наукового дослідження. Її наукова школа широка і багатогранна. Як доказ, сформувалися методичні школи Ніли Йосипівни по всій Україні; стрімко розвивається науково-методичне забезпечення шкільної літературної освіти; зростає фахова періодика; активно працюють технології вивчення літератури як своєрідний «шлях освоєння конкретного навчального матеріалу».

Волошина Ніла Йосипівна була і залишається лідером у вибудованій нею концептуальній парадигмі безперервної літературної освіти. Саме таку концепцію шкільної літературної освіти запропонувала Ніла Йосипівна (у співавторстві), виробила структуру літературної підготовки учнів-читачів, починаючи від «материнської школи», дошкілля, початкової, основної і до вищих навчальних закладів.

Методична система науковця спрямована на формування й розвиток креативної, компетентнісно зорієнтованої особистості вчителя й учня-читача, здатних до суб'єкт-суб'єктних стосунків. При цьому, радить не забувати, що в центрі уваги має бути людина (дитина), її духовний світ, її здібності і готовність до творчості.

На підтвердження наведу сказане Нілою Йосипівною з Концепції літературної освіти: «Низька ефективність уроку літератури пояснюється перш за все недостатньою увагою до художнього слова, художньої деталі; тим, що не включаються почуття й переживання, недооцінюється емоційно-пізнавальна активність школяра...». А далі відомий вчений – фахівець з методики викладання літератури зазначає: «Уроки літератури повинні бути уроками роздумів, глибоких переживань. Тільки та інформація, яка зігріта почуттями, яка пережита, осмислена учнями, здатна впливати на розвиток особистості» [2].

Провідними принципами змісту першооснов літературної освіти було визначено тематико-жанровий, художньо-естетичний і літературознавчий. І досі ці принципи у нових підручниках зберігаються. Враховуючи особливості початкового навчання, літературознавчий принцип найповніше реалізується під час повноцінного аналізу художнього твору, навчального тексту в книгах для читання.

Ніла Йосипівна і тут приклала свою руку, свою творчість і ерудицію. У співавторстві з Н.Ф. Скрипченко, О.Я. Савченко видали «Читанку» для 4 класу, яка і досі користується як зразковими підручник для початкової школи, яка витримала не одне перевидання. Уже цей підручник започаткував нову структуру, нові теми і нові імена дитячої літератури. Наскрізним

вчувався літературознавчий принцип, а функції методичного апарату – багатогранніші. У книзі для читання появились твори Л. Костенко, Д. Павличка, О. Олеса, Б. Грінченка, Гр. Тютюнника, Т. Осьмачки, М. Вінгра-новського, засвітились імена Є. Гуцола, А. Григорука, С. Жупанина, А. Костецького, М. Сингаївського, Ганни Чубач, Ю. Ярмиша та багатьох інших.

Сьогодні уроки читання відзначаються оновленим змістом, відповідно до Державних стандартів, нової навчальної програми має назву «Літературне читання» і є органічною складовою освітньої галузі «Мови і літератури». У методичному апараті підручників закладено особистісно орієнтовані технології, технології співробітництва (учитель ↔ учень ↔ учні), націлено на виконання мотиваційної, розвивальної, виховної, інформаційної функцій.

Заслугують уваги завдання і вправи до самоперевірки навчальних досягнень учня, які передбачені автором як до окремих творів, так і до кожного розділу. Блок «Перевір свої досягнення» побудовано відповідно до структурних елементів читацької компетентності і охоплюють всі змістові лінії предмета: *знаю...*; *розумію, можу пояснити...*; *вмію...*; *висловлюю своє ставлення...* Водночас це дає вчителю чіткі орієнтири щодо визначення цілей уроків, їх результативності, що в свою чергу зумовлює необхідність обґрунтованого вибору і застосування інтерактивних технологій, методів, прийомів і засобів досягнення бажаного результату, умінь добирати додаткову інформацію для розвитку читацьких інтересів.

Волошина Ніла Йосипівна впровадила свою **методику формування читацьких умінь, нині – читацьких компетентностей і компетенцій**. Літературознавчі компетенції закладені нею в навчально-методичних комплексах: програма – підручник – зошит – наочний посібник – дидактичний матеріал – зразки уроків. Саме такі комплекти запозичила і початкова школа. З її легкої поради стала займатися проблемою позакласного читання, формуванням читацької самостійності, нині літературознавчих компетентностей в учнів початкових класів. Особисто: розробила програму з позакласного читання у 1-4 класах, уклала навчально-методичний посібник, (рецензенти Н.Й. Волошина, О.Я. Савченко), хрестоматію для позакласного читання, власноручно розробила плани-конспекти уроків позакласного читання. Розробляючи уроки позакласного читання, керувалась настановами вченого-методиста: «Під час аналізу художнього твору слід досягнути його естетичне багатство, збагатити знання учнів морально-етичними поняттями, загальнолюдським змістом; формувати в учнів духовний світ, національну самосвідомість; виробляти в учнів уміння самостійно оцінювати вчинки героїв, задум автора» [3].

Естетичне виховання засобами літератури протягом багатьох років було предметом досліджень доктора педагогічних наук Ніли Волошиної. Вчена вважала, що естетичні почуття є необхідною базою формування ідейних і моральних переконань і уявлень людини. «Інформація, яка зігріта почуттями, яка пережита, осмислена учнями, здатна впливати на розвиток особистості» – зазначала Н.Й.Волошина.

Справді, без розвитку у школярів емоційної культури, без переживань, схвилюваності не може бути справжнього виховання засобами мистецтва, повноцінного спілкування з автором, не виробиться особистісне ставлення до набутої учнями інформації. А раз нині діючі Державні стандарти сформовані на засадах компетентнісного підходу, то у початковій школі вже мають бути сформовані як ключові, так і предметні компетентності. Саме літературознавчі компетентності стають фундаментом наступного успішного навчання і розвитку особистості в основній ланці освіти.

У структурі читацької компетентності вважаю виділити такі складові і їх функції:

- **мовленнєво-комунікативна** – передбачає формування і розвиток будувати усні й письмові діалогічні і монологічні висловлювання; уміння відповідати на запитання і самим їх ставити; здатність переказувати зміст твору з використанням засобів художньої виразності тощо;
- **літературознавча** – передбачає формування основ теоретико-літературознавчих знань і вмінь: сюжет, тема, основна думка твору, структура тексту, жанрові ознаки художнього і науково-художнього твору, автор твору, герої (персонажі) твору, засоби художньої виразності; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; характеризувати персонажів за їхніми вчинками та висловлювати своє ставлення до них;

- **бібліотечно-бібліографічна** – передбачає формування книгознавчої пропедевтики: типи дитячих видань (книжка-твір, книжка-збірка, періодика, довідкова література); елементи дитячої книжки (обкладинка, корінець, форзац, титульний аркуш, ілюстрація, анотація); каталожна картка, бібліотека, бібліотечний фонд, картотека;
- **літературно-творча** – передбачає створювати свої варіанти розвитку сюжету твору; відтворювати в уяві картини життя, художні образи; складати твори-мініатюри, художні описи; загадки, лічилки, казки, вірші; інсценізувати художні твори чи життєві ситуації;
- **емоційно-ціннісна** – сприяє висловлювати найпростіші оцінні судження про вчинок героя, його ставлення до природи, людей, обґрунтовувати свої судження, розвиває емоційну і почуттєву сфери учнів.

Всі зазначені нами складові літературознавчої компетентності взаємопов'язані; є доступними для розуміння молодшими школярами; позитивно впливають на емоційну природу сприймання літературного твору і заодно поглиблюють це сприймання; свідчать про рівень читацької культури; є інтегрованою якістю особистості.

Укладання програм, підручників, методичних посібників – чи не одна з найяскравіших граней поглядів Ніли Йосипівни на сучасний літературний процес. Новому навчальному предмету «Літературне читання» належить особлива роль у формуванні молодших школярів *уміння вчитися*. Ця якість, як відомо, стає провідною у роботі над текстами як художніми, так і науково-пізнавальними чи інформативними.

Ефективність сприймання твору значно зростає, коли у процесі емоційно-оцінного аналізу засвоюються літературознавчі поняття та уявлення про *автора, образ, ідею* твору, *художні засоби* її вираження. Тому читача треба навчати ототожнювати себе з персонажем, порівнювати його вчинки і дії з власними, знаходити і встановлювати асоціативні зв'язки між самим життям і твором мистецтва, авторським і читацьким світоглядом. Саме у руслі такої діяльності має утверджуватись літературознавчий підхід до читання, який ми розуміємо як цілеспрямований, побудований на наукових засадах процес залучення особистості до мистецтва слова, виховання естетично розвинутого читача, здатного розуміти художній текст і авторську позицію, висловлювати власне судження про твір і життєві явища у ньому. Ці компетенції є необхідними для осмислення ідейного задуму твору, визначення власної позиції до зображуваного, здатність застосовувати здобуті знання і вміння у власній літературній творчості.

Професійна скрупульозність, наукова принциповість і водночас людяність – **ключові риси характеру Ніли Волошиної**. Про свого невтомного наставника Олександру Бандуру завжди говорила з повагою і теплом. Вона не раз стверджувала, що саме Олександра Михайлівна навчала її укладати книжки, в системі подавати літературознавчі знання. Якось (даруйте за спогади), зібравшись уже додому, я зайшла за Нілою Йосипівною. Вона й каже: «Давай навідаємось до Олександри Михайлівни – давненько у неї не була». І ми – заходимо до квартири. А квартира – наче літературний музей: на стінах портрети письменників, рушники, вишиванки, книжки, книжки, дарчі речі... Про кожну з них Олександра Михайлівна розкажує, ніби казку, з великою любов'ю і запалом, радістю і замилюванням. Спогади!.. Я роздивляюсь фотографії, а Ніла Йосипівна і Олександра Михайлівна щось активно обговорюють, одна одній доводять, на кінець полегшено зітхають; знайшли порозуміння, обнімаються. Спохватились, а вже давно засутеніло за вікном. Швиденько виходимо, поспішаємо на маршрутку, адже до Крюківщини ще далеко.

Ніла Йосипівна – неперевершений приклад залюбленості в наукову працю, творчість, культуру почуттів і висловлювань. Спостерігаючи за її роботою, дивувалась і неодноразово запитувала: «Нілочко, коли ти встигаєш все зробити? І стільки!?!» Знаємо, що на роботі у її кабінеті завжди двері відкриті, завжди людно. І всім вона дає раду. Та найчастіше працювала вночі, коли вже вся родина розійшлась спати. Ніла Йосипівна сидить у вітальні, читає і править дисертацію, не стямиться, як засне. Поспить годину – другу, прокинеться, тихесенько, щоб нікого не потривожити, чимчикує у свою спальню. Не встигне заснути, а тут – півень голос подає. Перевернеться на другий бік – спить. Та коли півень третій раз прокукурікає – встає.

«Хто рано встає, тому Бог дає». З цими словами йде вигуляти і нагодувати собаку, випустити курей, підмести на подвір'ї, похапцем поснідати – і гайда на роботу.

Н.Й.Волошину бентежило сучасне і майбутнє України, села: понищено сільське господарство, помирають села, закриваються школи, порожні хати заростають бур'яном, польові угіддя – чорніють. Та до рідної домівки не забувала дороги. Коли видасться вирватись на день-другий до Кам'янця-Подільського, обов'язково збираємось і ідемо в село. Треба бути свідком, щоб не заплакати, як щиро вона вітається з рідним обійстям, хатою і городом, як голубить і щось шепоче розквітлим півоніям, ліліям, трояндам... І тут же береться навести всюди лад: там провітрити і помити, вирвати бур'яни, прополоти квітник, щось підбити і підперти. Трудоголічка і тут.

Найважливішими і найціннішими серед усіх її чеснот були – почуття відданої дружби, щирості, відкритості, милосердя. Ці риси у свідомості Ніли Йосипівни прижились назавжди. Вона подавала руку допомоги усім, хто її потребував. Всі аспіранти, докторанти, здобувачі ставали друзями – їм завжди знаходилося місце у її оселі і в її доброму серці. Друзів мала по всій Україні. І не тільки!

Ніла Йосипівна – взірць Вченого, Методиста, Керівника, ідеал Учителя, Людини. З великою любов'ю до рідного українського Слова й літератури, з безкорисливим ентузіазмом, неперевершеним духом творчості відзначались її жадані зустрічі з учительською громадськістю, викладачами і студентами вищих навчальних закладів.

Болем увірвалася лиха звістка до вчителів української літератури всієї України, колег, аспірантів, докторантів відійшла у засвіти Ніла Йосипівна Волошина:

*Дочка української культури,
Учений, методист літератури –
Вона плекала волошкове Слово,
Оберігала мову калинову.
Не доспівала, не договорила,
Педагогічну ниву залишила...*

Осиротіли читачі її методичних знахідок, усі, хто тягнувся до неї, її теплого племіння душі.

Смерть обірвала земну путь дорогої нам Людини. Але все, що сподієне, залишається на цьому світі. Воно й надалі озиватиметься в людських серцях енергетикою добротворення. А започатковані «Волошинські читання» повинні і надалі стати прикладом відданості високим гуманістичним ідеалам, заповітам любові до рідного краю, України.

«Раз добром зігріте серце вік не охолоне», – писав Тарас Шевченко. Саме таке серце мала Ніла Йосипівна. Натруджене й перетруджене, спинилось воно назавжди. Але десь з піднебесся долинає нам його биття: творить добро!

Список використаних джерел

1. Волошина Н.Й. Підручникотворення на порозі третього тисячоліття / Н.Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. - №3. – С. 2-5.
2. Концепція літературної освіти / Н.Й. Волошина, С.А. Пасічник, Н.Ф. Скрипченко, П.П. Хропко // Початкова школа. – 1994. - №3. – С. 48-56.
3. Наукові основи методики літератури: навч.-метод.посібник / Н.Й. Волошина, О.М. Бандура, О.А. Гальонка [та ін.]; ред. Н.Й. Волошина. – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.
4. Ми є. Були. І будем Ми! Виховання національної самостійності учнів засобами художньої літератури: навч.-метод.посібник / за ред. Н.Й. Волошиної. – К. : Ленвіт, 2003. – 216 с.

The article deal with the analysis of Nila Yosypivna Voloshyna is methodical inheri taqe in the process of forming junior pupils, reading competence.

Key words: continuous literary education, reading competence, collaboration technologies.